

مجتبی مقصودی

مطالعه تطبیقی دو کتاب درسی

تاریخ شناسی پیش دانشگاهی و تاریخ پایه دوازدهم هندوستان

اشاره

مطالعات مقایسه‌ای با تطبیقی در آموزش و پرورش به منظور شناخت روش‌های آموزشی کشورهای دیگر در انجام فعالیت‌های مشابه و کسب تجربه در این زمینه انجام می‌شود. مقاله حاضر به منظور مقایسه دو کتاب، یکی «تاریخ شناسی پیش دانشگاهی ایران» و دیگری کتاب «تاریخ پایه دوازدهم کشور هندوستان» توسط آقای **مجتبی مقصودی** انجام شده و در اختیار مجله رشد آموزش تاریخ قرار گرفته است. مجله رشد آموزش تاریخ همچون سال‌های قبل قصد دارد به تدریج به معرفی برنامه‌های درسی تاریخ در کشورهای مختلف مبادرت کند. مطالعه سرفصل‌های کتاب تاریخ پایه دوازدهم هند، به آشنایی مختصری با تاریخ آن کشور نیز منجر می‌شود. پانویست‌هایی که برای توضیح برخی سرفصل‌ها ارائه شده است برای خواننده مفید خواهد بود. اینجانب گرچه با برخی برداشت‌ها و یافته‌های نویسنده موافق نیستم اما مطالعه نوشته حاضر را برای همکاران گرامی و برنامه‌ریزان درسی سودمند می‌دانم.

سردبیر

کلیدواژه‌ها: تاریخ پایه دوازدهم، تاریخ شناسی، تاریخ هندوستان

هدف پژوهش

هدف این مقاله پژوهشی، بررسی مقایسه‌ای بین دو کتاب «تاریخ‌شناسی» پیش‌دانشگاهی و «تاریخ پایه دوازدهم کشور هندوستان» است. در این مقاله ضرورتی دیده نشد که درباره اهمیت مطالعات تطبیقی و انواع آن در نظام‌های آموزشی پرداخته شود لذا خوانندگان محترم را برای کسب بیشتر اطلاعات در مورد این پژوهش به کتاب‌های مربوط ارجاع می‌دهیم^۱. این پژوهش نشان می‌دهد کتاب‌های آموزش تاریخ در دوره پیش‌دانشگاهی، در کشور ما، با پایه مشابه آن در کشور هندوستان چه تفاوت‌ها و شباهت‌هایی دارد و مؤلفان کتاب تاریخ‌شناسی چه درس‌هایی می‌توانند از شیوه تألیف کتاب تاریخ هندوستان بیاموزند.

کتاب تاریخ هندوستان پایه دوازدهم

در نظام آموزشی هندوستان، دوره متوسطه در ایالت‌های مختلف یکسان نیست. دوره متوسطه در بسیاری از ایالت‌ها تا پایان سال دهم است و سال‌های یازدهم و دوازدهم به‌عنوان کالج یا پیش‌دانشگاهی تلقی می‌شوند. موضوعات تاریخ در پایه دوازدهم نظام آموزشی هندوستان در قالب سه کتاب مجزا، جمعاً در ۴۳۲ صفحه ارائه می‌شود. این حجم مطلب، با توجه به ساعات هفتگی اختصاص یافته به آن^۲، قابلیت آن را ندارد که دانش‌آموزان تمام سه کتاب را به‌طور کامل مطالعه کنند. از این رو دانش‌آموزان با توجه به علائق خود و راهنمایی معلمان، برخی از موضوع‌ها را که در آزمون ورودی دانشگاه‌ها یا دریافت گواهینامه پایان تحصیلات مؤثرترند انتخاب کرده و در این زمینه پژوهش‌هایی نیز انجام می‌دهند. درس‌های این کتاب با عنوان تم (موضوع) دسته‌بندی شده و در هر تم یکی از موضوعات مرتبط با تاریخ مطالعه می‌شود. در جدول‌های این مقاله، تم‌های هر سه کتاب تاریخ پایه دوازدهم ارائه شده است. در ستون سمت چپ این جدول‌ها با عنوان «برخی از فعالیت‌ها» به‌منظور کاهش حجم گزارش، تنها یکی از عنوان‌های مقالاتی که دانش‌آموزان باید بنویسند و یکی از دو پروژه پژوهشی برای هر تم بیان شده است.

ارائه مباحث به‌صورت موضوعی

همان‌طور که گفته شد مباحث کتاب درسی هند به‌صورت موضوعاتی ارائه شده و هر موضوع به‌صورت مستقل قابل مطالعه است. شیوه ارائه به‌صورت موضوعی، این ویژگی را دارد که جوانب مختلف موضوع را می‌توان در قالب یک درس یا حتی یک کتاب مطالعه کرد. شیوه موضوعی در کتاب درسی تاریخ‌شناسی پیش‌دانشگاهی در کشور ما نیز مورد توجه بوده، لذا هر یک از درس‌های کتاب تاریخ‌شناسی را می‌توان یک موضوع (تم) در زمینه تاریخ‌شناسی یا مطالعه تاریخ دانست. البته مؤلفان کتاب به این امر اشاره‌ای نکرده‌اند.

رویکرد کتاب درسی تاریخ‌شناسی از منظر راهنمای برنامه درسی

در راهنمای برنامه درسی تاریخ دوره پیش‌دانشگاهی این‌گونه بیان شده است که رویکرد این کتاب دیسیپلینی است و اضافه شده که در رویکرد دیسیپلینی، انتقال دانش و اطلاعات تاریخی به مخاطبان هدف اصلی آموزش تاریخ نیست، بلکه هدف اصلی، آن است که دانش‌آموزان با ماهیت، روش‌ها و منابع تاریخ آشنا شوند و با کسب نگرش علمی به تاریخ بتوانند در نقش جوینده اطلاعات و حقایق تاریخی ظاهر شوند. بدیهی است در انجام پژوهش‌های تاریخی از دانش‌آموز انتظار نمی‌رود مانند یک پژوهش‌گر حرفه‌ای تاریخ عمل کنند بلکه انجام این نوع پژوهش‌ها باید به‌عنوان تمرینی برای آشنایی آنان با سطوح اولیه پژوهش تاریخی قلمداد شود.^۳

مراحل انجام پژوهش

برای انجام این پژوهش ابتدا کتاب درسی تاریخ‌شناسی پیش‌دانشگاهی (ایران) مطالعه و محتوای آن به‌صورت سرفصل دروس در یک جدول خلاصه شد. سپس کتاب درسی تاریخ پایه دوازدهم (هند) از سایت مرکز ملی پژوهش‌های آموزشی و تربیت معلم کشور هندوستان دریافت شد. آن‌گاه سرفصل محتوای کتاب که در قالب تم یا موضوع فصل‌بندی شده است ترجمه و در جداول مربوط درج شد. سپس سرفصل‌ها و تم‌های کتاب ترجمه شد و در جاهایی که نیاز به توضیح یک سرفصل بود در پانویس مقاله توضیحات لازم داده شد. ضمناً فعالیت‌هایی که برای این تم به‌عهده دانش‌آموزان واگذار شده، ارائه شده است.

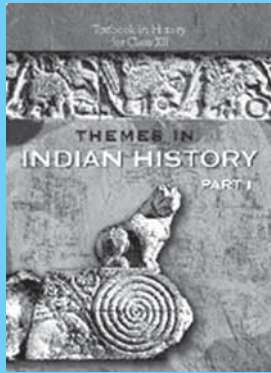
در نظام آموزشی هندوستان برای درس‌های تاریخ، مدنی و جغرافیا تا قبل از پایه ششم، کتاب مستقلی وجود ندارد و این درس‌ها به‌صورت تلفیقی و در کتابی با عنوان مطالعات اجتماعی^۴ در پایه دوم، و علوم اجتماعی^۵ از پایه سوم تا پنجم، ارائه می‌شود. کتاب مستقل تاریخ از پایه ششم به دوره تحصیلی وارد می‌شود و تا پایان پایه دوازدهم ادامه می‌یابد. کتاب‌های درسی تولیدشده در مرکز ملی پژوهش‌های آموزشی و تربیت معلم (NCERT) به سه زبان اصلی کشور هند یعنی زبان‌های هندی، اردو و انگلیسی تألیف می‌شود و مدارس اختیار دارند که یکی از این زبان‌ها را برای آموزش انتخاب کنند. در این پژوهش از نسخه زبان انگلیسی تاریخ پایه دوازدهم استفاده شده است.

شیوه گزارش

در این مقاله، عناوین درس‌ها و سرفصل‌های کتاب تاریخ‌شناسی در قالب یک جدول، و تم‌های هر یک از سه کتاب تاریخ پایه دوازدهم کشور هندوستان در سه جدول آمده است. در پایان گزارش، اطلاعات دو کتاب مقایسه و جمع‌بندی و پیشنهادهایی نیز برای مؤلفان کتاب تاریخ‌شناسی ارائه شده است.

جدول شماره ۱. عناوین درس‌ها و سرفصل‌های کتاب تاریخ‌شناسی (ایران)

درس	موضوع (تم)	سرفصل‌ها
۱	انسان و تاریخ	تاریخ و مشاهدۀ غیرمستقیم آن، تاریخ به‌عنوان شعبه‌ای از علوم‌انسانی، چگونه از گذشته‌ها مطلع شویم؟ مورخ کیست؟ اهمیت کار مورخان، مراحل انجام پژوهش تاریخی.
۲	زمان و اهمیت آن در تاریخ	پیدایش تقویم و اهمیت آن در زندگی بشر، مهم‌ترین مبدأهای تقویم در جهان، نگاهی به برخی از تقویم‌های جهان، پیشینهٔ تقویم در ایران، تبدیل تاریخ-هجری شمسی، هجری قمری، میلادی
۳	جغرافیا بستر تحولات تاریخی	انسان و محیط جغرافیایی، پیوند جغرافیا و تاریخ، جغرافیای تاریخی، مرزها پدیده‌ای جغرافیایی و تاریخی، نقشه‌های تاریخی.
۴	دنیای پر رمز و راز افسانه‌ها و حماسه‌ها	افسانه و تاریخ، فرهنگ شفاهی و پیدایش افسانه‌ها، عصر طلایی در تاریخ ملت‌ها، حماسه‌ها، تاریخ ایران پیش از اسلام براساس شاهنامه، کاربرد حماسه‌ها و افسانه‌ها در تاریخ، درجهٔ اعتبار و ضعف افسانه‌ها در تاریخ‌نویسی، علوم مرتبط با افسانه‌ها و حماسه‌ها.
۵	آثار باستانی، مرز تاریخ و روشن تاریخ	آثار باستانی، باستان‌شناسی و باستان‌شناسان، مراحل کار باستان‌شناسی، تعیین سن آثار باستانی، کاربرد مطالعات باستان‌شناختی در تاریخ‌نویسی، ملاحظات مورخان در استناد به آثار تاریخی، حفظ آثار باستانی به‌عنوان مدارک تاریخی، موزه‌ها گنجینه‌های آثار باستانی.
۶	سکه‌ها آیینۀ گذشته‌ها	سرگذشت سکه، چگونگی ساخت سکه در گذشته و حال، جنس سکه‌ها، واحدهای پول، روش کار در سکه‌شناسی، استفاده‌های تاریخی از هر سکه.
۷	هنر و تاریخ	تجسم گذشته در آثار هنری، نقاشی قدیمی‌ترین هنر انسانی، کاربرد نقاشی در تاریخ‌نویسی، حجاری و مجسمه‌سازی، کاربردهای مجسمه‌سازی و حجاری در تاریخ‌نویسی، نمایش و تاریخ، کاربرد نمایش در تاریخ‌نویسی، فیلم و سینما، کاربرد فیلم و سینما در تاریخ‌نویسی، عکس‌های تاریخی.
۸	ادبیات و تاریخ	مرز تاریخ و ادبیات، ادبیات در آیینۀ تاریخ، تاریخ‌های منظوم، آداب الملوک‌ها، تاریخ در آیینۀ ادبیات، طنز، ادبیات رمزی و تاریخ، منشآت و مکاتبات، شهرآشوب‌ها و تاریخ اجتماعی، ردپای تاریخ در ادبیات عامیانه.
۹	سفرنامه، گشت‌وگذار در سرزمین‌ها	اقامت و مسافرت، انگیزه‌ها و انواع سفر، سفرنامه چیست؟ سفرنامه چه کاربردی در تاریخ‌نویسی دارد؟
۱۰	زندگی‌نامه‌ها و تاریخ	تعریف زندگی‌نامه، زندگی‌نامه‌ها و خاطرات چنان‌نوشته می‌شوند؟ زندگی‌نامه‌ها در تاریخ‌نویسی چه کاربردی دارند؟
۱۱	اسناد تاریخی	اسناد، انواع اسناد، کاربرد اسناد، نکات مهم در مراجعه به اسناد تاریخی، قوت‌ها و ضعف‌های اسناد، بایگانی‌ها و مؤسسات نگهداری اسناد، وظایف مراکز اسناد
۱۲	نشریه‌ها و تاریخ‌نویسی	نشریات و اهمیت آن‌ها در زندگی انسان، انواع نشریات در گذشته و حال، آگاهی‌های تاریخی در نشریات، درجه اعتبار محتوای نشریات در مطالعات تاریخی، نقش نشریات در تحولات تاریخ معاصر ایران و شناخت آن‌ها
۱۳	مورخان و تاریخ ایران	مورخان و تاریخ ایران، دوره‌بندی تاریخ ایران، تاریخ‌نگاری در ایران، مورخان ایران، روش‌ها و بینش‌ها
۱۴	مورخان و تاریخ جهان	تقسیمات تاریخ جهان، تاریخ جهان، تاریخ سراسر کرهٔ زمین، تاریخ جهان عرصه وحدت انسانی و حاصل تمدن بشری، نقش پیامبران و مصلحان در تمدن بشری، پیدایش و مرگ تمدن‌ها و عبرت‌آموزی از آن، مسائل عصر ما (ماشینیسیم، آلودگی محیط زیست، ارتباطات)

جدول شماره ۲. (بخش اول)

موضوع (تم)	سرفصل‌ها	برخی فعالیت‌ها
درس ۱ آجرها، مهرها و استخوان‌ها تمدن «هاراپا»	آثار به‌جا مانده از تمدن هاراپا ^۱ مانند مُهرها، خانه‌ها، گلدان، زیورآلات، چگونگی استفاده از شواهد باستان‌شناسی برای کشف شیوه زندگی و فرهنگ، کشاورزی، ساخت‌وساز، روابط اجتماعی و اقتصادی، سفر، شیوه نگارش و چگونگی حکومت در گذشته‌ها، تفسیرهای باستان‌شناسی مشکل و پیچیده است و گاهی تغییر می‌کند یا جنبه‌هایی از تمدن‌های گذشته هیچ‌گاه روشن نخواهد شد.	پرسش‌ها و گفت‌وگوهای داخل متن/ در پایان درس پرسش‌هایی از متن/ تحلیل در مورد تصویر یک اسکلت به‌جای مانده از آن دوران/ نوشتن مقاله/ کار بر روی نقشه/ انجام یک پروژه ساده (مثل بازدید از موزه و نوشتن گزارشی از ده شیء داخل موزه)
درس ۲ پادشاهان، کشاورزان و شهرها دولت‌های اولیه و اقتصاد (۶۰۰ پیش از میلاد تا ۶۰۰ م)	حکمرانی‌های اولیه هندوستان، چگونگی کشف تاریخ هندوستان، فرمانروایان شش قرن پیش از میلاد یا ماهاجاناپاداس ^۲ ، تحول خط هندی، امپراتوری‌های اولیه (مائوریا) ^۳ پادشاهی‌های کوچک در جنوب شبه‌قاره، شاهان مقدس ^۴ ، استفاده از داستان‌ها و افسانه‌ها برای درک تاریخ، تحولات کشاورزی، روش‌های افزایش تولید کشاورزی، تفاوت‌ها در جوامع روستایی، زمین‌داران بزرگ، شهرها و بازرگانی، بازرگانی در داخل شبه‌قاره و خارج از آن، شاهان و سکه‌ها، چگونگی کشف رمز کتیبه‌ها، به‌دست آوردن شواهد تاریخی از کتیبه‌ها، محدودیت‌های مدارک کتیبه‌ای	پرسش‌های تشریحی از متن/ نوشتن یک مقاله ۵۰۰ کلمه‌ای راجع به یکی از موضوعات مشخص شده/ کار بر روی دو نقشه و مقایسه آن‌ها با هم و نتیجه‌گیری/ پروژه ارتباط دادن تاریخ و زمان حال مثلاً مطالبی را که سیاستمداران درباره پروژه‌های ملی با منطقه‌ای بیان می‌کنند با مطالبی که از کتیبه‌ها به‌دست آمده مقایسه کرده و نتیجه‌گیری کنند.
درس ۳ خویشاوندی، کاست و طبقه جوامع اولیه (۶۰۰ پیش از میلاد تا ۶۰۰ م)	نسخه تصحیح شده ماهابهاراتا ^۱ ، خویشاوندی و ازدواج- قوانین بسیار و رفتارهای متفاوت- وراثت از پدر در تاج و تخت، قوانین ازدواج، خاندان زن ^{۱۱} ، وراثت از مادر در تاج و تخت، تفاوت‌های اجتماعی- درون و بیرون چارچوب کاست یا طبقه اجتماعی- تولد در کاست یک خانواده و نتایج آن، تفاوت‌های اجتماعی و قرارداد اجتماعی، تاریخ‌نویسان و کتاب ماهابهاراتا، کتاب ماهابهاراتا متنی پویا	پرسش‌های تشریحی از متن/ نوشتن یک مقاله ۵۰۰ کلمه‌ای راجع به یکی از موضوعات مشخص شده/ کار بر روی دو نقشه و مقایسه آن‌ها با هم و نتیجه‌گیری/ انجام یک پروژه مطالعاتی بر روی کتاب ماهابهاراتا به دو زبان مختلف و مقایسه آن‌ها.
درس ۴ متفکران، اعتقادات، بناها پیشرفت‌های فرهنگی (۶۰۰ پیش از میلاد تا ۶۰۰ م)	نگاهی اجمالی به سانچی ^{۱۲} ، سابقه تاریخی- قربانی کردن و مباحثات- پرسش‌های جدید درباره زندگی پس از مرگ، ماورای لذایذ دنیوی- پیامی از ماهاویرا ^{۱۳} ، گسترش مذهب جینی ^{۱۴} ، بودا و تلاش برای روشنگری، آموزش‌های بودا، ادامه‌دهندگان راه بودا، معابد بودایی، چرا و چگونه معابد بودایی ساخته شدند، ساختار معابد، اکتشافات در معابد، حجاری‌های معابد، داستان‌های حجاری شده، نمادهای نیایشی، سنت‌های محبوب و مردمی، سنن مذهبی جدید- ماهایانا ^{۱۵} ، هندوئیسم خالص، - ساخت معابد، آیا ما می‌توانیم همه چیز را کشف کنیم- مشکلات بررسی مدارک و کتیبه‌های تاریخی	پرسش‌های تشریحی از متن/ نوشتن یک مقاله ۵۰۰ کلمه‌ای راجع به یکی از موضوعات مشخص شده/ کار بر روی نقشه و نشان دادن مناطق گسترش بودیسم. پروژه بررسی ادیان منطقه سکونت، کتاب مذهبی آن‌ها، نمادهایی که پرستش می‌کنند، بناها و ساختمان‌های معابد و مقایسه آن با معابد و پرستشگاه‌های کهن

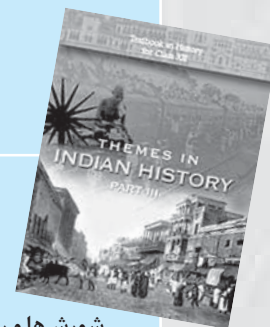
جدول شماره ۳ (بخش دوم)

موضوع (تم)	سرفصل‌ها	برخی فعالیت‌ها
درس ۵ از نگاه مسافران برداشت‌هایی از اجتماع (از قرن دهم تا هفدهم میلادی)	ابوریحان بیرونی، ماللهند (نوشته ابوریحان بیرونی) ^{۱۶} ، سفرنامه ابن بطوطه ^{۱۷} ، سفرنامه فرانسویس برنیه فرانسوی ^{۱۸} ، بیرونی و سنت‌های سانسکریت-توصیف نظام کاست، ابن بطوطه و شگفتی‌اش از عجایب هندوستان، برنیه و تصور او از تباهی شرق در مقایسه با غرب (حکومت مغول‌ها در هند)، برنیه و قابل درک نبودن تملک تمام زمین‌ها در هند توسط امپراتوران، واقعیت جامعه پیچیده هندوستان، زنان-بردگان، ساتی ^{۱۹} و کارگردان	یادداشتی در معرفی ماللهند بیرونی بنویسید/ مقاله‌ای کوتاه در مورد تأثیر گزارش برنیه برای تغییر روستاها در دوران حاضر بنویسید/ گزارشی از سفر یکی از اقوام به خارج از منطقه سکونتتان بنویسید و تفاوت‌ها و شباهت‌های مناطقی را که آن‌ها دیده‌اند با منطقه خودتان در زمینه‌های مختلف بنویسید.
درس ۶ سنت‌ها و رسوم بکتی (bhakti) - صوفی تحول در اعتقادات مذهبی و متون نیایشی (از قرن هشتم تا قرن هجدهم میلادی)	تلفیق فرقه‌های مذهبی، تفاوت‌ها و تضادهای مذهبی، شاعران و نیایشگران بکتی (bhakti) ^{۲۰} ، خدایان شیوا و ویشنو، نگرش‌ها به نظام کاست، رابطه مذاهب با دولت‌ها، سنت ویراشایوا ^{۲۱} ، «نیرگانا» از بکتی‌ها که به خدای نادیدنی معتقد بودند، ناآرامی‌های مذهبی در شمال هند، بررسی متون نیایشی و اعتقادات، ورود اسلام به هند و عمومی شدن آن، تأثیرات سنت هندی بر اسلام، گسترش صوفیان چشتی ^{۲۲} در شبه‌قاره، قرابت بین آموزه‌های بکتی و صوفیه، طریقت‌های جدید پارسایی در شمال هندوستان، چگونگی نگارش یا بازسازی تاریخ سنت‌های مذهبی در هندوستان	پرسش‌هایی که با استنباط از متن کتاب باید به آن پاسخ داد به صورت تشریحی/ تعیین مکان آرامگاه‌های مهم صوفیان هند و معابد خدایان هندی بر روی نقشه/انتخاب یکی از دو پروژه گزارشی درباره متفکران و اساتید مذهبی نام برده شده در درس/ یا گزارشی درباره کارهایی که زائران در آرامگاه‌های صوفیان انجام می‌دهند
درس ۷ پایتخت یک امپراتوری: ویجایانگارا (از قرن چهاردهم تا شانزدهم میلادی)	اکتشاف همپی ^{۲۳} ، رایاها، نایاکاها و سلطان‌ها ^{۲۴} . ویجایانگارا و محیط اطراف آن، منابع آب شهر، استحکامات و جاده‌ها، مرکز شهر، ارگ سلطنتی و بخش‌ها و ساختمان‌های مختلف آن، مکان مقدس در ارگ سلطنتی و ویژگی‌های آن	پرسش‌هایی از متن، نوشتن مقاله درباره الهام گرفتن مهندسان شهر از سنت‌ها، نشان دادن راه‌هایی که مسافران از کشورهای مختلف می‌توانستند به ویجایانگارا برسند بر روی نقشه، انجام پژوهشی در مورد شهرهایی که بین قرون چهارده تا هفدهم میلادی در شبه‌قاره ساخته شد.
درس ۸ دهقانان، زمینداران و دولت جامعه آگراریان و امپراتوری مغول (قرن‌های شانزدهم و هفدهم میلادی)	دهقانان و محصولات کشاورزی، به دنبال منابع تاریخی در مورد دهقانان، دهقانان و زمین‌هایشان، فناوری‌های آبیاری، فراوانی غلات در کشاورزی دو فصله (بهار و پاییز)، اجتماع روستایی، نظام طبقاتی (کاست) و محیط فرهنگی روستا، کدخدایان، صنعت‌گران روستا، زنان در اجتماع روستایی، جنگل‌ها و قبایل جنگلی، زمینداران، نظام درآمدی زمین کشاورزی، ورود نقره به هند به‌عنوان وسیله‌ای برای تبادل کالا، کتاب آیین اکبری از ابوالفضل علامی ^{۲۵}	پرسش‌هایی از متن، نوشتن یک مقاله کوتاه درباره تأثیر نظام کاست بر روابط اقتصادی در جامعه آگراری، بر روی نقشه ارتباطات اقتصادی امپراتوری مغول را نشان دهید، پروژه بازدید از یک روستا و گزارشی از آن در مورد تعداد اهالی روستا، نوع محصول، نوع دام‌ها، صنعتگران روستا، مالکیت زمین توسط زنان، مدیریت محلی روستا و مقایسه آن با آنچه در این درس خواندید.
درس ۹ پادشاهان و روزنگاری‌ها دربار مغول (قرن‌های شانزدهم و هفدهم)	مغول‌ها و امپراتوری آن‌ها، نگارش روزنگاری‌ها، ترک‌هایی که به زبان فارسی می‌نگاشتند، چگونگی تدوین یک کتاب خطی یا دست‌نوشته، تصاویر رنگی کتاب‌ها، اکبرنامه و پادشاه‌نامه ^{۲۶} ، پادشاهی ایده‌آل ^{۲۷} ، یک نیروی یکپارچه (ایجاد صلح و عدالت بین جوامع هندو، جینی، زرتشتی و مسلمان)، استقلال به‌عنوان یک قرارداد اجتماعی ^{۲۸} ، پایتخت‌ها و دربارها، عناوین درباری و خلعت‌ها، اندرونی امپراتوری یا حرم، مقامات امپراتوری، آمار و اطلاعات امپراتوری فرمانداران ایالات، خارج از حصار دربار، ارتباطات سیاسی با ایران و قندهار، زائران و بازرگانان عثمانی، میسیونرهای مذهبی اروپایی در دربار مغول، بحثی درباره مذهب رسمی آن دوران	پرسش‌هایی از متن، نوشتن مقاله‌ای کوتاه درباره ویژگی‌های مشخص روزنگاری‌های دربار مغول، بر روی نقشه روابط فرهنگی و سیاسی مغول‌ها را با دیگر نقاط دنیا نشان دهید. انجام یک پروژه مقایسه بین شیوه حکومت در زمان حاضر با دربار مغول با توجه به حکومتگری ایده‌آل، مراسم و مقررات دربار، روش‌های استخدام نیرو برای حکومت و تعیین شباهت‌ها و اختلافات در دو دوره.

جدول شماره ۴ (بخش سوم)

موضوع (تم)	سرفصل‌ها	برخی فعالیت‌ها
درس ۱۰ استعمار و زمین‌های کشاورزی، بررسی بایگانی‌های رسمی	بنگال و زمینداران ^{۲۹} ، بیل‌ها و خیش‌ها ^{۳۰} ، شورش در مناطق کشاورزی و فلات دکن در بمبئی، سوزاندن کتاب‌های حراج زمین، نظام جدید مالیات بر زمین، تقاضای مالیات و کشاورزان مقروض، شروع کشت پنبه ^{۳۱} ، کاهش قیمت پنبه، فقر و بی‌عدالتی و مقروض شدن بیشتر کشاورزان، گزارش کمیسیون بررسی علل شورش در فلات دکن.	پرسش‌هایی از متن، نوشتن مقاله‌ای کوتاه درباره چرا زمین‌های کشاورزی پس از اقامت دائمی حراج شد؟ در یک نقشه مناطق سکونت دائمی و مناطقی را که در این درس از آن یاد شده نشان دهید، انجام یک پروژه در زمینه بررسی یکی از اسناد مربوط به آن دوره که منتشر شده است و ارائه گزارشی در مورد موضوعاتی که در این درس به آن اشاره شده است با تمرکز بر راه‌هایی که تاریخ‌نویسان می‌توانند از این اسناد به‌عنوان یک منبع تاریخ‌نویسی استفاده کنند.
درس ۱۱ شورش‌ها و راج، شورش ۱۸۵۷ و نتایج آن	الگوی قیام، قیام‌ها چگونه آغاز می‌شود، خطوط ارتباطی شورشیان، رهبران و پیروان، شایعات و پیشگویی‌ها ^{۳۲} ، چرا مردم شایعات را باور می‌کردند؟، قیام اوده ^{۳۳} ، شورشیان چه می‌خواستند؟، چشم‌انداز اتحاد بین مسلمانان و هندوها، مخالفت با همه نمادهای ظلم ^{۳۴} ، به‌دنبال قدرت جایگزین، سرکوبی قیام، تصاویری از قیام ^{۳۵} ، اعمال ترور و وحشت در مناطق شورشی با کشتن و اعدام شورشیان، زمانی برای ترحم نیست، تصاویر ملی‌گرایانه از قیام ۱۸۵۷ در قرن بیستم در آثار هنری و فیلم‌های سینمایی	پرسش‌هایی درباره متن، در یک نقشه مکان شهرهایی را که انگلیس بیشترین نیروها را در آن داشت و نیز مکان‌هایی را که قیام در آن گسترش یافت نشان دهید. این مناطق چقدر دور یا نزدیک به شهرهای مستعمرنشین بودند. پروژه: زندگی‌نامه یکی از رهبران قیام را مطالعه و منابعی را که نویسنده از آن استفاده کرده بررسی کنید. آیا نویسنده از گزارش‌های دولتی، روزنامه‌ها و تاریخ شفاهی استفاده کرده است؟
درس ۱۲ شهرهای استعماری، شهرنشینی و طراحی و معماری شهرها	شهرهای کوچک و بزرگ قبل از دوران استعمار، چه چیزی شخصیت یک شهر را می‌سازد؟، تغییرات شهرها در قرن هجدهم، یافتن اطلاعات درباره شهرهای دوران استعمار، بایگانی‌های دوران استعمار، مسیرهای تغییر در شهرها، شهرهای جدید شبیه چه بودند (بنادر، لنگرگاه‌ها و مراکز خدمات)، محیط فرهنگی جدید در شهرها، شهرک‌های انگلیسی ^{۳۶} زندگی اجتماعی در شهرهای جدید، جداسازی شهری (بخش انگلیسی و بخش هندی)، طراحی شهرها و معماری شهرهای مدرس، کلکته و بمبئی، شیوه معماری سبک ساختمان‌های دوران استعمار به ما چه می‌گویند؟	پرسش‌هایی درباره متن کتاب، با استفاده از یک نقشه مکان شهرهای ذکر شده در متن را مشخص کنید و درباره وضعیت این شهرها و اهمیت آن‌ها و تغییراتشان قبل و بعد از دوران استعمار گزارش کوتاهی بنویسید. پروژه: پنج ساختمان مختلف در شهر یا روستایتان انتخاب و بررسی کنید که این ساختمان‌ها چه زمانی ساخته شده‌اند، طراحی و معماری آن‌ها چگونه است، برای ساخت آن‌ها از چه مصالحی استفاده شده و ساخت آن‌ها چه مدت طول کشیده است. معماری ساختمان و ویژگی‌های آن چه چیزی را بیان می‌کند.
درس ۱۳ مهاتما گاندی و نهضت ملی هند، نافرمانی مدنی و ماورای آن	رهبری که خود را با فعالیت‌هایش می‌شناساند، نهضت عدم همکاری با حاکمان انگلیسی، یک رهبر مردمی، مطالعه موردی عدم همکاری نمک ^{۳۷} ، جنبش هند آزاد، آخرین روزهای قهرمان، شناخت بیشتر گاندی با استفاده از منابع مختلف	پرسش‌هایی از متن، نوشتن مقاله: چگونه عدم همکاری شیوه‌ای از اعتراض است؟ مسیر راهپیمایی دندی (راهپیمایی نمک) را بر روی نقشه نشان دهید، زندگی‌نامه دو نفر از رهبران نهضت ملی هند را بخوانید و آن‌ها را از نظر تفاوت دیدگاه‌ها بررسی کنید و نقد خود را در این مورد بنویسید.

<p>پرسش‌هایی از متن، نوشتن مقاله‌ای کوتاه: چرا هند دو پارچه شد؟ در یک نقشه جنوب آسیا نقاط A,B,C را که پیشنهاد کمیته منتخب دولت بود^{۳۹} نشان دهید و بگویید آیا این پیشنهاد با وضعیت فعلی نقشه سیاسی جنوب آسیا تطابق دارد؟ پروژه: درباره خشونت‌های نژادی منجر به تجزیه کشور یوگسلاوی اطلاعاتی به دست آورید و یافته‌های خود را با آنچه در این فصل خواندید مقایسه کنید</p>	<p>یک نکته بسیار مهم^{۳۸}، چرا و چگونه جدایی هند و پاکستان رخ داد؟ از بین رفتن نظم و قانون در فرایند جدایی، جدایی نسلی و خانواده‌ها، تفاوت وضعیت در مناطق مختلف کشور هنگام جدایی، شواهدی از کمک کردن مردم به یکدیگر، انسان‌دوستی و هماهنگی بین مردم از مذاهب مختلف، مرز بین تاریخ شفاهی و شهادت افراد درباره یک واقعه و تاریخ</p>	<p>درس ۱۴ درک جدایی سیاست، خاطرات و تجربیات</p>
<p>پرسش‌هایی از متن، نوشتن یک مقاله کوتاه: چه نیروهای تاریخی چشم‌انداز قانون اساسی را شکل داد؟ پروژه: یکی از مهم‌ترین تغییرات بندهای قانون اساسی را که در سال‌های اخیر رخ داده است انتخاب کرده، دلایل تغییر، نظرات مخالفان و موافقان و زمینه تاریخی این تغییرات را پیدا کنید. بحث‌های تغییر قانون اساسی را می‌توانید در این سایت پیدا کنید: http://parliamentofindia.nic.in/Ls/debates/debates.htm</p>	<p>زمانی پر هیاهو^{۴۰}، تشکیل مجلس، تدوین قانون اساسی، صدهای غالب در تدوین قانون اساسی^{۴۱}، چشم‌انداز قانون اساسی، اراده مردم، تعریف حقوق افراد ملت و مشکلات تعیین حقوق آحاد یک ملت با ویژگی‌های متفاوت، قدرت ایالات در قانون اساسی، زبان ملی و مشکلات تعیین زبان ملی^{۴۲}</p>	<p>درس ۱۵ طراحی چارچوب قانون اساسی آغاز دوره‌ای جدید</p>

دوازدهم کتاب تاریخ‌شناسی، اما با شیوه‌های متفاوت، توجه کرده است.

● کتاب درسی هندوستان، تاریخ این کشور را از دوره‌ای کهن آغاز کرده و تا دوره معاصر پیش می‌آید. کتاب تاریخ‌شناسی نیز برای هر موضوعی که ارائه کرده است سیر زمانی را رعایت کرده است و اگرچه موضوعات این کتاب تأکید بیشتری بر تاریخ ایران دارد اما به دلیل نوع محتوا و موضوع انتخاب شده هر دو تاریخ ایران و جهان مورد توجه است.

● در کتاب تاریخ هندوستان، با توجه خاص به نقشه، برای هر درس یک فعالیت پایانی کار بر روی نقشه پیش‌بینی شده است. بدین ترتیب شاید انتظار مؤلفان کتاب تاریخ هندوستان این است که بستر جغرافیایی یک موضوع تاریخی بیشتر درک شود. در کتاب تاریخ‌شناسی، یک فصل برای این موضوع تحت عنوان «جغرافیا بستر تحولات تاریخی» آمده است. در کتاب تاریخ پیش‌دانشگاهی هیچ نوع فعالیتی بر روی نقشه‌های جدید برای درک مفاهیم تاریخی پیش‌بینی نشده است.

● دو فصل آخر کتاب تاریخ‌شناسی یعنی «مورخان و تاریخ ایران» و «مورخان و تاریخ جهان» فقط در این کتاب وجود دارد و در کتاب تاریخ هندوستان این موضوع مطرح نیست. در کتاب تاریخ هندوستان نگاه روزنامه‌نگاران و هنرمندان انگلیسی، اروپایی و آمریکایی به موضوع قیام سال ۱۸۵۷ هندوستان مورد توجه قرار گرفته است.

● در کتاب تاریخ هندوستان به تناسب، سایت‌های اینترنتی

جمع‌بندی

در این مختصر، سعی می‌شود به برخی از مهم‌ترین تفاوت‌ها و شباهت‌های دو کتاب که با مطالعه دقیق‌تر آن‌ها صورت گرفته است اشاره‌ای شود.

مقایسه ظاهری دو کتاب

- حجم کتاب تاریخ‌شناسی پیش‌دانشگاهی کمتر از نصف کتاب تاریخ هندوستان است.
- هر دو کتاب به صورت رنگی منتشر شده‌اند.

مقایسه محتوایی

- محتوای کتاب تاریخ‌شناسی به روش‌ها و ابزارهای شناخت تاریخ می‌پردازد در حالی که کتاب تاریخ هندوستان دانش آموز را با تاریخ هند از ابتدا تا دوران معاصر آشنا می‌سازد.
- کتاب تاریخ هندوستان به موضوعات تاریخ‌شناسی در ضمن ارائه محتوای تاریخی و انجام فعالیت‌ها توجه داشته است. از این رو در این کتاب به موضوعات باستان‌شناسی و نقش آن در آشنایی با تاریخ، تاریخ شفاهی، استفاده از جراید و روزنامه‌ها برای درک موضوعات تاریخی، استفاده از کتاب‌های حماسی، نقاشی‌ها، مجسمه‌ها، حجاری‌ها و کتاب‌های مذهبی و سفرنامه‌ها برای شناخت تاریخ توجه کرده است. تغییرات جغرافیایی و کشاورزی در تحولات تاریخی نیز مورد توجه قرار گرفته است. از این نظر می‌توان گفت که کتاب تاریخ هندوستان با فصل‌های سوم تا

معتبر برای کسب اطلاعات اضافی یا انجام پروژه‌ها معرفی شده‌اند که این مورد در کتاب تاریخ‌شناسی مشاهده نمی‌شود.

● در کتاب تاریخ هندوستان موضوع استفاده از تاریخ شفاهی و تفاوت آن با تاریخ مستند مورد توجه قرار گرفته است. در کتاب تاریخ‌شناسی، متنی با عنوان تاریخ شفاهی برای مطالعه بیشتر در انتهای درس دهم آمده است.

● در کتاب تاریخ هندوستان منابع و متون مذهبی و حجاری‌ها و سنگ‌تراشی‌های معابد به‌عنوان یکی از ابزارهای شناخت تاریخ معرفی شده است که در کتاب تاریخ‌شناسی مورد توجه قرار نگرفته است.

● کتاب تاریخ هندوستان به مناسبت‌های مختلف، در مورد نقش زنان در تاریخ آن کشور مطالبی ارائه کرده است. کتاب تاریخ‌شناسی نیز در درس سفرنامه‌ها به وضعیت زنان ایران با توجه به سفرنامه‌های خارجی و مقایسه آن با وضعیت کنونی پرداخته است.

● کتاب تاریخ هندوستان موضوع سفرنامه‌های ابوریحان بیرونی، ابن بطوطه و فرانسیس برنیه را درباره تاریخ فرهنگی و اجتماعی مردم هند مورد بررسی قرار داده است، در حالی که در کتاب تاریخ‌شناسی به اصل موضوع سفر و سفرنامه بیشتر عنایت داشته است و ضمن طبقه‌بندی انواع سفر، متنی نیز از ابن بطوطه آورده است که مربوط به کشور مالی است.

● هر دو کتاب به انجام پژوهش توسط دانش‌آموزان تأکید دارند. در کتاب تاریخ هندوستان برای هر درس ۲ فعالیت پروژه‌ای پیش‌بینی شده است که هر دانش‌آموز باید یکی از آن‌ها را انتخاب کند و انجام دهد. پروژه‌های کتاب درسی تاریخ‌شناسی در مقایسه با پروژه‌های کتاب تاریخ هندوستان شفافیت کمتری دارند و برخی از آن‌ها بدون توجه به امکانات قابل دسترس دانش‌آموزان طراحی شده است. به‌عنوان مثال به این فعالیت اشاره می‌شود که در صفحه ۱۴ کتاب آمده است.

O یکی از کتاب‌های جغرافیای تاریخی نظیر المسالک و الممالک تألیف ابن خردادبه یا صورة الارض تألیف ابن حوقل را از کتابخانه تهیه کنید و با کمک دبیر خود سابقه تاریخی نام خلیج فارس را با استفاده از آن بررسی کنید.

پیشنهادها

اگرچه بازخوردهای دریافت شده از کتاب تاریخ‌شناسی نشان می‌دهد که این کتاب، کتاب موفق بوده است، اما با توجه به زمان زیادی که از تألیف این کتاب گذشته است ضرورت بازنگری و اصلاح در محتوای آن احساس می‌شود. از سوی دیگر با توجه به اهداف مطالعات تطبیقی (که یکی از آن‌ها می‌تواند استفاده از تجربیات دیگر کشورها در نظام آموزشی باشد)، مناسب خواهد بود که این بازنگری با استفاده از تجربیات دیگر کشورها انجام می‌شود. از این رو برخی از پیشنهادها حاصل از این مطالعه برای استفاده در اصلاح کتاب درسی تاریخ‌شناسی ارائه می‌شود:

● موضوع فناوری‌های نوین در کتاب، مورد توجه قرار نگرفته است. بدیهی است اینترنت، سایت‌های تاریخی، مجلات یا کتاب‌های تاریخی که از اینترنت قابل دریافت هستند، تصاویر تاریخی، بازدیدهای مجازی از موزه‌های بزرگ جهان، از نکاتی است که می‌تواند در متن کتاب درسی و فعالیت‌های اندیشه و جست‌وجو مورد توجه قرار گیرد. از سوی دیگر برخی ابزارهای نوین که در کار تاریخ‌نگاران می‌تواند بسیار کمک نماید مورد توجه قرار نگرفته است. مانند نرم‌افزارهای اصلاح یک عکس قدیمی، نرم‌افزارهای تشخیص خط، ابزارهای نوین مرمت آثار باستانی و غیره.

● فعالیت‌های کتاب همان‌طور که در مثال ذکر شده در جمع‌بندی بالا مشاهده می‌شود، نیازمند بازنگری هستند. فعالیت‌ها باید از جنبه قابل انجام بودن، قابل فهم بودن، مشخص کردن مراحل انجام یک فعالیت، حجم گزارش، تعداد فعالیت‌هایی که یک دانش‌آموز در طول سال تحصیلی باید انجام دهد و ارائه فعالیت‌های جالب^۴ مورد بازنگری واقع شوند.

● پیشنهاد می‌شود درس سفرنامه‌ها به جای طبقه‌بندی انواع سفر و سفرنامه به معرفی سفرنامه‌های مهم و ارائه بخش‌هایی خواندنی جالب از چند سفرنامه که مرتبط با وضعیت اجتماعی و فرهنگی مردم ایران و دیگر کشورهای جهان است بپردازد. مثلاً شعرخوانی فارسی شاهزادگان چینی در کتاب سفرنامه ابن بطوطه.

● استفاده از نقشه در فعالیت‌ها می‌تواند به درک بهتر موضوع تاریخ در دانش‌آموزان منجر شود. مثلاً کار بر روی نقشه‌ای که در سکه‌های قدیمی پیدا شده است، موضوع جالب گنج‌نامه‌ها به‌عنوان متن‌های خواندنی، کار بر روی نقشه به‌خصوص برای درس سوم با عنوان «جغرافیا بستر تحولات تاریخی»، مسیر حرکت جهانگردان بر روی نقشه برخی از مواردی است که می‌تواند به استفاده از نقشه‌بینجامد.

● درس هفتم کتاب، یعنی «هنر و تاریخ» می‌توانست از تصاویر بیشتری استفاده نماید تا علاوه بر جذابیت بصری، درک عمیق‌تری از موضوع به‌دست بیاید.

پی‌نوشت‌ها

۱. برخی از کتاب‌های به زبان فارسی در زمینه آموزش و پرورش تطبیقی عبارت‌اند از:
 - کوی لوتان، مترجم یمینی سرخایی محمد، آموزش و پرورش تطبیقی، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، ۱۳۸۸
 - فرجاد، محمدعلی، آموزش و پرورش تطبیقی، رشد، ۱۳۸۸
۲. با توجه به اختیارات ایالتی در کشور هندوستان، درس مطالعات اجتماعی بین ۴ تا ۵ ساعت در هفته تدریس می‌شود. کتاب‌های مرکز ملی پژوهش‌های آموزشی و تربیت معلم NCERT از پایه اول تا دوازدهم در برخی ایالت‌ها مانند آسام، چندینگر، گوا، کرالا و دهلی استفاده می‌شود. کتابی که برای مقایسه با کتاب تاریخ‌شناسی پیش‌دانشگاهی انتخاب شده است از تولیدات این مرکز است. بقیه ایالات از منابع درسی دیگری استفاده می‌کنند. منبع:
۳. برداشتی از: راهنمای برنامه درسی تاریخ دوره پیش‌دانشگاهی، ۱۳۸۳
4. Social Study
5. Social science
۶. تمدن دره سند به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین شگفتی‌های معماری جهان، که در زمان

۱۵. در سنت جدید بودایی، بودا تنها کسی است که توانسته به رستگاری دست یابد و بارها کردن جهان به کمک دیگران همت گمارده است. از این رو پرستش تصاویر و مجسمه‌های بودا از این پس رواج یافت. (منبع: کتاب تاریخ هندوستان پایه دوازدهم)

۱۶. کتاب مالهند نوشته ابوریحان بیرونی به زبان عربی نوشته شده است و در ۸۰ فصل به موضوعاتی مانند مذهب، فلسفه، جشن‌ها، ستاره‌شناسی، کیمیاگری، رفتارها، رسوم، زندگی اجتماعی، توزین و اندازه‌گیری، نمادها و قوانین در شبه‌قاره هند می‌پردازد. (منبع: همان)

۱۷. کتاب سفرنامه ابن بطوطه مغربی به زبان عربی نوشته شده است و از جمله حاوی جزئیات بسیاری از زندگی اجتماعی و فرهنگی شبه‌قاره هند در قرن چهاردهم میلادی است. این سیاح مراکشی در خانواده‌ای تحصیل کرده و فقیه رشد کرد. (منبع: همان)

۱۸. فرانسس برنیه پزشک، فیلسوف سیاست و تاریخ‌نویس فرانسوی است. او در زمان امپراتوری مغول‌ها به هندوستان سفر کرد و از سال ۱۶۵۶ تا ۱۶۶۸ به مدت دوازده سال در این کشور ماند. او به‌عنوان یک پزشک در دربار شاهزاده «دارا شکوه» فرزند ارشد «شاه جهان» خدمت کرد و از این دوران گزارشی را نوشت که به‌عنوان یک منبع تاریخی در شناخت تاریخ هند قابل استفاده است. (منبع: همان)

۱۹. رسم ساتی، یک آیین مذهبی در میان جوامع هندی بوده که در آن، زنی که شوهرش را به تازگی از دست داده بود، در مراسم ختم شوهرش، خودش را آتش می‌زد. در هند باستان این رسم اهمیت فرهنگی و دینی بسیاری داشت و نشانه وفاداری زن به شوهر تلقی می‌شد. هر چند بیشتر ساتی‌ها به‌صورت داوطلبانه انجام می‌گرفت اما فشارهای خانوادگی و اجتماعی و اجبارها زن را به شرکت در این مراسم وامی‌داشت. رسم ساتی هم در بین زنان عادی و هم در بین زنان اشرافی رایج بود و یک فریضه دینی محسوب می‌شد. سال‌ها بعد با به قدرت رسیدن فرمانروایان مسلمان در هند، ساتی نمادین به‌وجود آمد که در این مراسم زن بیوه در کنار شوهر مرده خود زانو می‌زد و کلماتی را که نشانه وفاداری به او بود بر زبان می‌آورد بدون اینکه مجبور به سوزاندن خود باشد. منبع:

Sati, the blessing and the curse: (Hawley, John C. (1994) Oxford University Press. the burning of wives in India pp. 102, 166

برگی از اشعار سوگوارى نوعى
خوشنایى شاعر خراسانى كوچيده
به هند با نگاره‌اى از محمدقاسم،
نیمه نخست قرن هفده میلادی

۲۰. بکتی به معنای نیایش و ایثارگری در راه خداست. معانی دیگری مانند «عشق شدید برای خدا» و «جذب شدید برای خدا» یا «راه دلدادگی» هم گفته شده است. این آیین که شامل نیایش‌های شفاهی است گاهی با آوازخوانی همراه می‌شود و به محتوای اصلی شاخه‌های مذهب هندوئیسم اتصال دارد. در سنن اولیه بکتی، نیایش‌ها به خدایانی مانند شیوا و ویشنو و آواتارهای آن‌ها یا تجسد آن‌ها اختصاص داشت. الهه و ابلیس نیز در این آیین حضور دارند. همه این خدایان اغلب در قالب انسان انگاری مفهوم‌سازی می‌شوند. در اشکال جدیدتر بکتی، نیایش‌ها برای یک خدای مجرد و غیرتجسیدی انجام می‌شود.

«و من، خداوند متعال، که به‌صورت روح متعال در قلب هر روح کالبدگرفته‌ای سکنی دارم، «آدمی یا گیاه» نامیده می‌شوم و هر کسی که در لحظه پایان زندگی، تنها مرا به خاطر آورد و بدنش را ترک گوید، بی‌درنگ به طبیعت من واصل می‌گردد و جای هیچ گونه تردید در این باره نیست.» (بهاگوااد گیتا، فصل ۱-۸)

بکتی‌ها سنن پرستش هندوئیسم، نظام کاست یا طبقاتی (طبقه‌بندی کردن مردم به روحانیون، اشراف و امرا، کشاورزان و صنعتگران، خدمتکاران و چاکران) و استفاده از زبان سانسکریت را در نیایش‌ها و گفت‌وگو با مردم به چالش کشیدند و ضمن رد آن‌ها با مردم با زبان عادی‌شان صحبت می‌کردند.

اوج خود به تمدن هاراپا (Harappan Civilization) شهرت داشته، در زمرة اولین سکونتگاه‌های شهری بزرگ در همه قاره‌ها بوده است.

۷. شانزده حکومت که قرن‌ها بر بخشی از شبه‌قاره سلطه داشتند، از قبیل ماگادها، کوشالا، کورو، گاندها که به‌تدریج به‌وجود آمده و از بین رفتند. این حکومت‌ها را در مجموع ماهاجانپاداس می‌نامند. بیشتر این حکمرانی‌ها تنها یک حاکم داشتند و برخی نیز به‌صورت الیگارشی یا توسط گروهی از ثروتمندان اداره می‌شدند. جاناپادا در زبان سانسکریت به معنای سکنی گزیدن یک قوم یا قبیله در یک مکان است. منبع: (کتاب تاریخ هندوستان پایه دوازدهم)

۸. امپراتوری ماوریای (The Maurya Empire) در بین سال‌های ۳۲۲ تا ۱۸۵ پیش از میلاد بر منطقه وسیعی از شرق شبه‌قاره هند حکمفرمایی می‌کردند. مرکز حکومت آن‌ها پاتالیپوترا بود که اکنون پاتنا نامیده می‌شود. (منبع: همان)

۹. کوشانا (Kushana) یک قرن پیش از میلاد تا یک قرن پس از میلاد سرزمین وسیعی از آسیای مرکزی تا شمال غربی شبه‌قاره هند از جمله افغانستان و پاکستان فعلی را شاهان کوشانا در تسلط خود داشتند. سکه‌ها و حجاری‌های زیادی از آن دوره به‌دست آمده است. (منبع: همان)

۱۰. کتاب مهابهاراتا از مفصل‌ترین کتاب‌های شعر حماسی جهان است که برخی از نسخه‌های آن بیش از ۲۰۰ هزار بیت دارد. این کتاب از حدود ۵۰۰ سال قبل از میلاد تا ۵۰۰ سال پس از آن نگارش شده است. از میان اشعار این کتاب می‌توان تا حدودی به وضعیت اجتماعی و تاریخی هند پی برد. از این رو این کتاب به‌عنوان یکی از منابع تحقیق در زمینه تاریخ هندوستان محسوب می‌شود. محتوای نسخه‌های مختلف این کتاب در قالب یک پروژه علمی و با شرکت ده‌ها پژوهشگر دانشگاهی در سال ۱۹۱۹ مورد بازنگری نقادانه قرار گرفت. داستان دو پسرعموی متخاصم، داستان محوری این کتاب است و موافقت یا مخالفت قهرمانان داستان با هنجارهای اجتماعی در این کتاب روایت شده است. منبع:

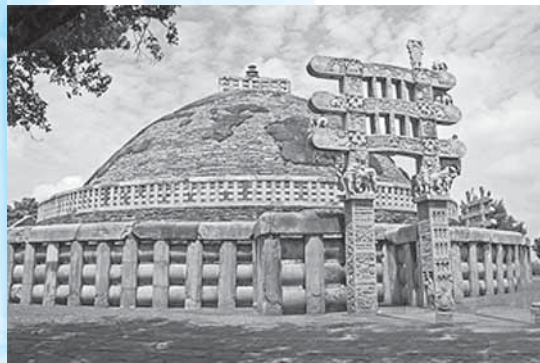
W.J.Johnson (1998). The Sautikaparvan of the Mahabharata: The Massacre at Night. Oxford University

۱۱. گوترا -gotra- یا خاندان. در کتاب ماهابهاراتا آمده است که زنان پس از ازدواج، تبار پدری خود را از دست داده و عضو خاندان شوهر می‌شوند. به علاوه دو نفر از یک خاندان نمی‌توانند با هم ازدواج کنند. (منبع: کتاب درسی تاریخ هندوستان پایه دوازدهم)

۱۲. Sanchi یک سایت باستانی متعلق به بوداییان هند است که مدت ساخت، حجاری‌ها و کتیبه‌های آن بیانگر ۱۳۰۰ سال از تاریخ هند است. شروع آن به قرن سوم پیش از میلاد و پایان آن به قرن اول میلادی می‌انجامد. این بنا شگفت‌انگیزترین بنای تاریخی در بوپال هند است که در منطقه سانچی کاناکرا واقع شده است. شاه جهان بیگم و وارثش سلطان جهان بیگم از حکمرانان منطقه در حفظ این سایت تلاش کرده‌اند. منابع:

کتاب درسی تاریخ هندوستان پایه دوازدهم

صفحه پیمان میراث جهانی یونسکو (UNESCO/CLT/WHC)

۱۳. براساس منابع چینی یا جنی، یکی از ادیان هندی، ماهویرا در قرن ششم پیش از میلاد به همراه ۲۳ نفر از اساتیدی که او را یاری می‌کردند مردان و زنان را برای عبور از مسیر زندگی یا رودخانه وجود راهنمایی می‌کردند.

۱۴. مذهب که از حدود ۷۰۰ تا ۵۰۰ قبل از میلاد در هندوستان آغاز شده و رشد کرده است. پایه این مذهب بر خلوص روح و آزادی روح است. براساس اعتقادات این مذهب همه جانوران و گیاهان روح دارند و باید به آن‌ها احترام گذاشت. این مذهب بر فلسفه زندگی، هنر، ساختمان‌سازی، ریاضیات و ستاره‌شناسی و طالع‌بینی در هندوستان تأثیرات شگرفی گذاشته است. مذهب چینی در کنار هندوئیسم و بودائیسم از مذاهب هندی هستند که هنوز پیروان خود را دارند.

(http://www.britannica.com/EBchecked/topic/299478/jainism)

(این توضیح با استفاده از ویکی‌پدیای انگلیسی (<http://en.wikipedia.org/wiki/Bhakti>) متن کتاب درسی تاریخ هندوستان پایه دوازدهم - کتاب اول - صفحه ۱۴۳ و ترجمه‌متنی از کتاب «پهاگاواد گیتا» کتاب مشهور یکتی‌ها تهیه شده است.)

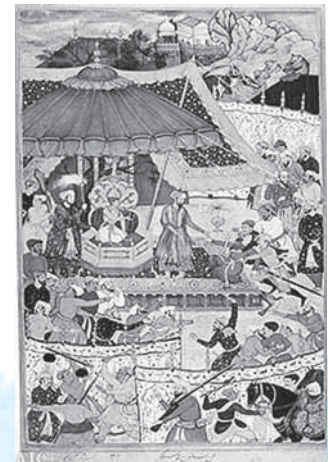
۲۱. در قرن دوازدهم میلادی یکی از برهمنان به نام «کاماتاکا» که مذهب جینی داشت در برخی اعتقادات پیشین تغییراتی داد. پیروان او را ویراشایوا (Virashaivas) به معنای «قهرمانان شیوا» می‌نامند. این گروه موضوع تناسخ و بازگشت روح به یک جسم دیگر را مورد تردید قرار دادند. اجساد مردگان خود را دفن می‌کردند، با ایده نظام طبقاتی یا کاست مخالفت کردند و نجس بودن گروهی از مردم را برنمی‌تافتند. آن‌ها ازدواج پس از سن بلوغ و ازدواج مجدد بیوه‌ها را ترغیب می‌کردند. (منبع: کتاب درسی تاریخ هندوستان پایه دوازدهم)

۲۲. چشتی‌ها (Chishtis) یکی از فرقه‌های صوفیه که نام آن‌ها منتسب به قصبه‌ای است در هرات و رهبران اولیه آن‌ها از این قصبه برخاسته‌اند.

۲۳. ویجایانگارا - Vijayanagara - یا شهر پیروزی، نام یک شهر و یک امپراتوری است. این امپراتوری در قرن چهاردهم تأسیس شد. در سال ۱۵۶۵ شهر در یک سیلاب به زیر آب رفت و پس از آن به تدریج تبدیل به یک صحرا شد. در خاطره مردمانی که در اطراف این صحرا زندگی می‌کردند این شهر به نام همپی - Hampi - شناخته می‌شد. همپی نام یکی از الهه‌های مادر در این منطقه بود. باستان‌شناسان از سال ۱۸۰۰ به این موضوع علاقه‌مند شده و شروع به اکتشافاتی در این منطقه کردند تا توانستند آثار به‌جا مانده از این شهر را کشف کنند. (منبع: کتاب درسی تاریخ هندوستان پایه دوازدهم)

۲۴. فرمانروایان ویجایانگارا خود رایا - Faya - می‌نامیدند. به فرماندهان ارتش نایاکا - nayaka - گفته می‌شد (منبع: همان)

۲۵. اکبرنامه کتابی است تاریخی به‌صورت روزنگار که در زمان اکبرشاه مغول - قرن شانزدهم میلادی - به زبان فارسی نگاشته شده است. کتاب آیین اکبری در واقع جلد سوم کتاب «اکبرنامه» است. در این کتاب جزئیات مربوط به سلطنت، مدیریت، ارتش، منابع، مالیات و موقعیت ایالت‌های امپراتوری اکبرشاه، ادبیات، فرهنگ و سنن مذهبی مردم، نگارش شده است.

تصویری از صفحات اکبرنامه که نگارگری شده است.

بریتانیا در دیگر بخش‌های جهان هم به تولید پنبه علاقه نشان داد. از این رو کشت پنبه در هندوستان گسترش یافت. (منبع: همان)

۳۲. یکی از این شایعات مربوط می‌شد به اینکه انگلستان قصد دارد دین‌های هندو و اسلام را از بین ببرد. به همین منظور انگلستان استخوان‌های خوک و گاو را که خوردن آن برای مسلمانان و هندوها ممنوع بود آرد کرده و با آرد گندم مخلوط می‌کند تا هر دو گروه مسلمان و هندو از این نان بخورند. برخی مطالب که به‌عنوان خواب یا رؤیا و پیشگویی بر روی کاغذ نوشته می‌شد و به نگهبانان روستاها داده شده و از آن‌ها خواسته می‌شد آن را در چند نسخه نوشته و به روستاهای دیگر بدهند. این کاغذها را chapatti می‌گفتند. (منبع: همان)

۳۳. Awadh منطقه‌ای در شمال شرقی شبه‌قاره هند در ایالت اوتارپرادش (Uttar Pradesh)

۳۴. همه‌نمادهایی که نشانی از اربابان فرنگی داشت و به آن «فرنگی راج» (firangi raj) می‌گفتند. (منبع: همان)

۳۵. نقاشی‌های به‌جای مانده از دوران قیام به‌عنوان منبعی برای تاریخ‌نویسی. این تصاویر قیام را از نگاه انگلیسی‌ها نشان می‌دهد. آن‌ها مخالفت خود را با قیام در این نقاشی‌ها نشان داده‌اند.

دو تصویر پایین از کتاب درسی تاریخ هندوستان پایه دوازدهم

شیر انگلستان به بیرنگال حمله می‌کند

پوست یک فیلم هندی درباره قیام ۱۸۵۷

۳۶. hill stations به شهرک‌هایی گفته می‌شد که در نقاط مرتفع‌تر ساخته می‌شدند و از آب‌وهوای بهتری نسبت به جاهای گرم برخوردار بودند. این شهرک‌ها با معماری‌های زیبا و ویلاهای بیلاقی مشابه معماری‌های انگلستان ساخته می‌شد که حس غربت در ساکنان بریتانیایی به‌وجود نیاید. دوری از خطرات بیماری‌های همه‌گیر و یا شورش مردم نیز از دلایل دیگر ساخت چنین شهرک‌هایی بود. (منبع: http://en.wikipedia.org/wiki/Hill_stations)

۳۷. در زبان هندی به عدم همکاری ساتیاگراها satyagraha گفته می‌شود. ساتیاگراهی نمک به این دلیل آغاز شد که انحصار خرید و فروش نمک در اختیار حاکمان انگلیسی بود و آن‌ها از خرید و فروش آن مالیات می‌گرفتند که به‌همین دلیل قیمت در کشور بالا بود. گاندی با ایجاد یک حرکت همه‌گیر از مردم خواست تا خودشان به تهیه نمک بپردازند. او با پای پیاده به همراه گروهی از طرفدارانش به سوی دریا حرکت کرد. پس از چند هفته که گاندی و همراهان به دریا رسیدند شروع به جمع‌آوری نمک کردند. در این حرکت حدود ۶۰۰۰۰ هندی از جمله گاندی دستگیر شدند. کمتر از یک سال بعد یعنی ژانویه ۱۹۳۱ همه زندانی‌ها آزاد شدند و قانون انحصار نمک نیز لغو شد. (منبع: همان)

۳۸. در این قسمت نویسندگان کتاب درسی سعی می‌کنند برای جدایی هند از پاکستان مطالب را به‌گونه‌ای سامان دهند که منجر به تنش بیشتر نشود و بیان می‌کنند که جدایی هند و پاکستان یک هولوکاست نبود و هندی‌های متفرق از پاکستان و پاکستانی‌های متفرق از هندی‌ها هر دو در جدایی هند و پاکستان نقش داشتند. در آن زمان برخی مردم به اشتباه معتقد بودند که وفاداری مسلمانان هندی تنها به پاکستان است. برخی اعتقادات دیگر هندی‌ها علاوه بر این کلیشه که مسلمانان به خارج از مرزها تعلق دارند و به پان اسلامیسیم وفادارند همراه با این باورها که مسلمانان بی‌رحمند، متعصبند، ناپاکند، از نسل متجاوزان به سرزمین هند هستند در حالی که هندی‌ها مهربان، آزاداندیش، خالص و فرزندان کسانی هستند که به کشورشان تجاوز شده، منجر به تنفر هندوها از مسلمانان شد. (منبع: همان)

۳۹. منظور نقشه‌ای است که در آن ایالاتی که اکثریت آن مسلمان هستند، اکثریت آن هندو هستند و مناطقی که وضعیت متعادل دارند از هم تفکیک شدند. در طرح پیشنهادی کمیته دولت گفته شده بود کشور متحد بماند و ایالاتی که مشخص شده‌اند تا قبل از فراندوم همچنان متحد باشند. اما در عمل این پیشنهاد دوامی نیاورد و مورد مخالفت دو حزب اصلی هندوها و مسلمانان یعنی حزب کنگره و مسلم لیگ قرار گرفت.

اشاره

کتاب درسی تاریخ معاصر، برای تدریس در کلیه رشته‌ها و تاریخ ایران و جهان ۲ برای تدریس در رشته علوم انسانی پایه سوم تألیف شده است. در این خصوص، طرح یک سؤال اساسی بجاست که «تا چه میزان کتاب درسی به لحاظ سطح خوانایی، روان بودن، سادگی و دشواری متن، از یک قاعده و شرط علمی و نظریه‌مندی تبعیت می‌کنند؟» بدون تردید رعایت و یا عدم رعایت این ویژگی‌ها در فرایند آموزشی، که معمولاً کتاب یا متون درسی در آن نقش محوری ایفا می‌کنند، تأثیر فراوانی خواهد گذاشت.

تعیین درجه پیچیدگی زبانی متن کتاب و به عبارت دیگر درجه و سطح خوانایی متن، یکی از مهم‌ترین محورهای تحلیل محتوای کتاب‌های درسی به‌شمار می‌رود. در این میان تکنیک **ادوارد فرای و گانینگ** که از صاحب‌نظران عرصه تحلیل محتوای کتب درسی می‌باشند، از مهم‌ترین و شاخص‌ترین تکنیک‌ها محسوب می‌گردد. پژوهش حاضر درصدد است با اجرای این روش بر کتاب‌های درسی یاد شده، میزان و سطح خوانایی متن، آن‌ها را مورد ارزیابی علمی قرار دهد. بی‌تردید یافته‌های پژوهش می‌تواند برای مؤلفان و سیاست‌گذاران عرصه تألیف کتاب‌های درسی دبیرستان و نیز دبیران این درس مفید واقع شده و به رفع ضعف‌ها و نواقص کتاب‌های درسی و در نهایت ارتقای راندمان آموزشی یاری رساند. مزید بر این انجام چنین تحقیقاتی می‌تواند خود الگو و نمونه‌ای برای پژوهش‌هایی از این دست و سنجش متن‌خوانی با متدها و تکنیک‌های معیار و علمی روز باشد.

کلیدواژه‌ها: کتاب درسی تاریخ، تاریخ معاصر، کتاب درسی تاریخ ایران و جهان ۲، تحلیل محتوا، تکنیک ادوارد فرای، تکنیک گانینگ

مقدمه

همان اندازه که چگونگی یادگیری اهمیت دارد، «چه دانستن» هم مهم است. محتوا مجموعه‌ای از مفاهیم، مهارت‌ها و گرایش‌هاست که از طرف برنامه‌ریزان انتخاب و سازمان‌دهی می‌شود (ملکی، ۱۳۸۱: ۶۴-۶۲). قبل از انجام فعالیت‌های یادگیری، محتوای انتخاب شده و هدف‌های مورد نظر باید ارزشیابی شوند. اگر درک محتوا از متن بالاتر از حد توانایی فراگیر باشد، برای وی کسل‌کننده خواهد بود. محتوا علاوه بر همراهی با هدف‌ها، باید اعتبار و اهمیت داشته باشد. نویسندگان کتاب‌های درسی در انتخاب محتوا باید به رشد فراگیران، پیشرفت و علایق آنان توجه داشته باشند (همان: ۱۰۴ و ۱۰۳، ۸۸).

معیارهای انتخاب محتوا عبارت است از اهمیت، اعتبار،

در این نقشه نقاط B و C به‌طور تقریبی پاکستان و بنگلادش کنونی هستند. (منبع: همان)

۴۰. اشاره‌ای است به مشکلات هند پس از استقلال که منجر به جدایی پاکستان از هند شد و مردم هند بین بیم و امید به‌سر می‌بردند، خاطرات جنگ زنده بود و همزمان تظاهرات گسترده‌ای توسط کارگران و کشاورزان انجام می‌شد. (منبع: همان)

۴۱. اشاره دارد به شش نفری که مهم‌ترین نقش را در تدوین قانون اساسی بازی کردند. سه نفر از آن‌ها از حزب کنگره بودند که عبارت‌اند از جواهر لعل نهرو، والابه بهای پاتل و راجندر پراساد

۴۲. ابتدا و به پیشنهاد گاندی زبان هندوستانی که ترکیبی از زبان هندی و اردو است به‌عنوان زبان ملی معرفی شد اما مخالفت با این پیشنهاد و تأکید برخی گروه‌ها بر زبان هندی موجب شد که زبان هندی به‌عنوان زبان رسمی و دیوانی شناخته شود، هر چند این موضوع هیچ‌گاه رسماً اعلام نشده است. در مکاتبات رسمی علاوه بر زبان هندی از زبان انگلیسی هم استفاده می‌شود. در واقع در پنجاه سال پس از استقلال، زبان انگلیسی در مکاتبات اداری جای خود را به زبان هندی داد. ایالت‌ها می‌توانند از زبان محلی خود در مکاتبات استفاده کنند. (منبع: همان)

۴۳. نمونه‌ای از فعالیت کتاب تاریخ هندوستان مرتبط با باستان‌شناسی در ۱۰۰ تا ۱۵۰ کلمه به پرسش‌های زیر پاسخ دهید:

الف. فهرستی از غذاهای قابل دسترس مردم در شهرهای هاراپان را بنویسید. مشخص کنید چه کسانی این غذاها را تأمین می‌کردند.

ب. باستان‌شناسان چگونه تفاوت‌های اجتماعی- اقتصادی مردمان هاراپان را ردیابی می‌کنند؟ آن‌ها به چه تفاوت‌هایی توجه می‌کنند؟

ج. شما چگونه می‌توانید با این موضوع موافقت کنید که شبکه فاضلاب شهرهای هاراپان نشان می‌دهد که شهرها دارای نقشه بوده‌اند؟

د. فهرستی از موادی را که هاراپان‌ها برای ساخت مهره‌ها به‌کار می‌بردند بنویسید.

ه. به تصویر اسکلت روبه‌رو به دقت نگاه کنید. توصیف خود را از آن بنویسید. بدن چگونه قرار گرفته است؟ چه اشیایی در کنار آن قرار گرفته است؟ یک شیء دست‌ساز بر روی اسکلت مشاهده می‌کنید. آیا این شیء می‌تواند جنسیت اسکلت را مشخص کند.

منابع

- کتاب درسی تاریخ‌شناسی دوره پیش‌دانشگاهی، ۱۳۹۳، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی.
- راهنمای برنامه درسی تاریخ‌شناسی دوره پیش‌دانشگاهی، ۱۳۸۳، به کوشش شورای برنامه‌ریزی گروه درسی تاریخ، دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی.
- میرعاقین، فاطمه‌سادات، نقد و ارزیابی محتوای کتاب درسی تاریخ‌شناسی دوره پیش‌دانشگاهی با تأکید بر برنامه درسی، پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال یازدهم، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۳۹۰، صص ۸۷-۱۱۴.
- مقصودی، مجتبی و فرادی، یحیی، اعتباربخشی از راهنمای برنامه درسی تاریخ دوره متوسطه، تهران: دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، ۱۳۷۷.
- Textbook in History for Class XII, 2014, Themes in Indian History I
- Textbook in History for Class XII, 2014, Themes in Indian History II
- Textbook in History for Class XII, 2014, Themes in Indian History III
- Http://ncertbooks.prashanthellina.com/12_History.html